

**ДОЛЯ ПОЛЯКІВ
І ДОЛЯ ВІТЧИЗНИ:
ПОГЛЯД КРІЗЬ СТОЛІТТЯ**

Том III

Вінниця
«ТВОРИ»
2021

УДК 94(477.43/.44)=(162.1)(063)

Д 65

*Рекомендовано до друку ухвалою вченої ради історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 15 від 28 грудня 2021 року)*

Рецензенти: **Федьков О.М.**, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; **Магась В.О.**, доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Житомирського військового інституту імені С.П. Корольова.

Редакційна рада: **Глушковецький Анатолій**, кандидат історичних наук, доцент, декан історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Україна); **Завальнюк Олександр**, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; **Філінок Анатолій**, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Україна); **Комарницький Олександр**, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Україна); **Майкєвіч Анна**, доктор філологічних наук, професор, директор Школи Докторської Університету Гуманістично-Природничого імені Яна Длугоша у Ченстохові (Польща); **Дорота Суска**, доктор, професор Університету Гуманістично-Природничого імені Яна Длугоша у Ченстохові (Польща); **Гаврилюк Олена**, докторант Школи Докторської Гуманістично-Природничого університету імені Яна Длугоша у Ченстохові, голова громадської організації «Конфедерація поляків Поділля XXI століття» (Польща).

Д 65 Доля поляків і доля вітчизни: погляд крізь століття-III / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка / Укл.: А. Глушковецький (наук. і відп.ред.) та ін. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. 378 с.

ISBN 978-617-552-048-2

УДК 94(477.43/.44)=(162.1)(063)

© КПНУ, 2021

ISBN 978-617-552-048-2

© ТОВ «ТВОРИ», 2020

ЗМІСТ

Havryliuk O. NAZWISKA ŻEŃSKIE I MĘSKIE W INSKRYPCJACH NAGROBNYCH NA DZIEWIĘTNASTOWIECZNYCH POLSKICH KATOLICKICH CMENTARZACH PODOLA - ICH TYPY I FUNKCJE	7
Januszkiewicz B. WYSIEDLENIA I DEPORTACJE LUDNOŚCI POLSKIEJ NA PODOLU W LATACH 30. XX WIEKU	27
Lacko M. POLIACI A UKRAJINCI VO VÝCHODNEJ HALIČI V LETE 1941 OČAMI SLOVENSKÝCH VOJAKOV.	35
Laskowska-Szczur W. ŻYTOMIERSKI OBWODOWY ZWIĄZEK POLAKÓW NA UKRAINIE: 30 LAT DZIAŁALNOŚCI (1989-2019)	54
Yemelianova M. HISTORIA ZAŁOŻENIA ZOFIÓWKI W ARCHIWALNYCH DOKUMENTACH I LEGENDACH.	72
Адамовський В.І. ДЕПОРТАЦІЯ ПОЛЬСЬКОГО ТА НІМЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ЗГОРТАННЯ ПОЛІТИКИ КОРЕНІЗАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 30-Х РОКІВ ХХ СТ.	83
Анненкова Н.Г. ВНЕСОК ПОЛЬСЬКОЇ ФАХОВОЇ СПІЛЬНОТИ В СТАНОВЛЕННЯ ВЕРСТАТОБУДУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	93
Валігура І.М. ПОДІЛЬСЬКИЙ БІБЛОФІЛ ФЕЛІКС ЗДЗЄХОВСЬКИЙ (1863–1928).	98
Василенко В. ПРО РОМАН «КАРМЕЛЮК» МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО: ОБРАЗИ Й ТИПИ	104
Вергунов В.А. ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЄДНОСТІ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ І РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СПІЛЬНИХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ	117
Войнаровський А.В. ПОЛЬСЬКА ГРОМАДА ПОДІЛЛЯ В УМОВАХ БІЛЬШОВИЦЬКОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В ПЕРІОД 1921 – 1939 РР.	122
Глушковецький А.Л. ЗВІТ ДЕПУТАТА ВІКЕНТІЯ	

ЛІСОВСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЬСЬКОГО КОЛА В ПІ ДЕРЖАВНІЙ ДУМІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ	138
Горячок І.В. НЕЗРІВНЯНИЙ МАЙСТЕР ПОЛЬСЬКОГО СЛОВА: ЛІТЕРАТУРНИЙ ПОРТРЕТ Ю. СЛОВАЦЬКОГО	146
Гриськова Н.Р. ПОЛЬСЬКА РЕЛІГІЙНА МЕНШИНА ПОДІЛЛЯ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ	152
Єсюнін С.М. СПАДЩИНА ПРОСКУРІВСЬКОГО ПРОВІЗОРА ЛЮДВІГА ДЕРЕВОЄДА	172
Завальнюк К.В., Зелінський Р.М. МАЛОВІДОМИЙ ПОЛЬСЬКИЙ ЛІТЕРАТОР З ПОДІЛЛЯ ІЗАСЛАВ БЛЕПОНЬСЬКИЙ (ТИТ ЩЕНЬОВСЬКИЙ) (1808-1880)	179
Завальнюк О.М. ВОЛОДИМИР БАЙДИЧ –ДОСЛІДНИК ТОТАЛІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПОЛЯКІВ ІРИМО- КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ(1930-1940-ВІ РОКИ)	190
Комарницький О.Б., Комарницька Л.М. ГРОМАДСЬКО- ПОЛІТИЧНА І ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ПОЛЬСЬКИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (20-30-ті рр. ХХ ст.)	197
Корзун О.В. ВНЕСОК ПОЛЬСЬКОГО ФАХОВОГО СЕРЕДОВИЩА У НАУКОВИЙ МАРКЕТИНГ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА СИСТЕМА ЗЕМЛЕРОБСТВА І.Є. ОВСІНСЬКОГО»	205
Мелєксєцев К.І. КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН.	214
Михайлик А.О. ГОЛОД 1921–1922 РР. І ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ	219
Никитюк С.І. ІДІОМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ АМЕРИКАНЦІВ	225
Олійник С.В. ПОЛЬСЬКА ГІМНАЗІЯ ІМ. А. МІЦКЕВИЧА У ЛЬВОВІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1914-1915 РОКІВ.	228
Отземко О.В., Драчук Ю.О. СПОГАДИ ПОЛЬСЬКИХ	

ПОМІЩИЦЬ ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПОДІЛЛЯ	234
Паламарчук Ю.Д. УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: ІСТОРІЯ, ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	240
Плахтій М.П. ПРОФЕСОР І.В.СЛЕШИНСЬКИЙ: ОДЕСЬКИЙ ПЕРІОД НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	244
Ратушняк І.І. ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ 1917-1919 РР. НА ТЕРЕНАХ ПОДІЛЛЯ У СПОГАДАХ СОФІЇ ГРОХОЛЬСЬКОЇ ТА ГЕЛЕНИ (ЛЄТИ) КУТИЛОВСЬКОЇ	251
Слотюк П. РЕПРЕСІЇ ЗА ОЗНАКОЮ НАЦІЇ: ВІННИЧЧИНА У 1933-1938 РОКАХ	258
Солодковська І. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВЗАЄМИНИ В 1917-1921 РР. ЗА МЕМУАРАМИ МИХАЙЛА ШКІЛЬНИКА	265
Стецюк В.Б. НАЗВИ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ: ПОЛЬЩА ТА УКРАЇНА НА ТЛІ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ	274
Філінюк А.Г. МАГНАТСЬКІ КОНФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНСЬКО- ПОЛЬСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВЗАЄМИНАХ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХVІІІ СТ.	289
Хоптяр Ю.А., Хоптяр А.Ю. РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА СТАЛІНІЗМУ ЩОДО ПОЛЯКІВ НА ЯРМОЛИНЕЧЧИНІ У 30-Х РР. ХХ СТ.)	304
Черняк В.В. ПОДОЛЯНИН СТАНІСЛАВ НОВАКОВСЬКИЙ – ВІДОМИЙ ПОЛЬСЬКИЙ ВЧЕНИЙ В ГАЛУЗІ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ.	312
Юга О.А. КОЗАЦЬКА ПОЛІТИКА ВЛАДНОЇ ВЕРХІВКИ КОРОНИ ПОЛЬСЬКОЇ В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКО- ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1620-1621 РР.	316
Юрчак Е.В. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ПОШУКІВ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА: З ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ДОКТОРА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ НАУК Л.Д. ЮРЧАК (1937–2010).	327

**ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ 1917-1919 РР. НА ТЕРЕНАХ
ПОДІЛЛЯ У СПОГАДАХ СОФІЇ ГРОХОЛЬСЬКОЇ ТА
ГЕЛЕНИ (ЛЄТИ) КУТИЛОВСЬКОЇ.**

Анотація. У статті висвітлено спогади представниць польських родин С. Грохольської та Г. Кутиловської про події Визвольних змагань 1917- 1919 рр. на теренах Поділля.

Ключові слова: Поділля, Українська Революція, С. Грохольська, Г. Кутиловська, Вінниця, Українська держава, Директорія УНР.

Поява нової епістолярної літератури навіть попри відому жанрову тенденційність є подією вагомою, тим більше, якщо вона торкається локальної історії. Самобутню мемуаристику, щодо революційних змагань на теренах Поділля складають представниці польської привілейованої спільноти [2], [5]. Авторки спогадів – Софія (Зофія) Грохольська (1866-1957), донька графа Станіслава Замойського з Подзамча (Мазовія) і Ружі з Потоцьких, дружина Тадеуша Пжемислава Міхала (1839-1913) – відомого подільського живописця, графіка, громадського діяча, віце-голови вінницької філії Подільського сільськогосподарського синдикату, власника «Стрижавського ключа» - селищ (Стрижавка, Слобідка–Стрижавська, Лаврівка, Дубова й Переорки) Вінницького повіту Подільської губернії [1, С. 578]. Гелена (Лєта) Кутиловська (1898-1992), донька Елігуша та Яніни Кумановських з с. Куманівці Літинського повіту Подільської губернії, дружина Романа Кутиловського (1895-1976) – відомого польського громадського діяча, керівника судноплавної компанії «ГАЛ – Гдиня - Америка». [5, С. 89].

Зі зреченням царя Миколи II в березні 1917 р. Подільські терени стали ареною складних соціальних процесів. По – перше, Перша світова війна та Поділля, як прифронтний регіон. По – друге, селянські повстання, які переросли в революцію та війну. По – третє, «Українська революція», та громадянська війна, елементами якої є переворот

- ряд. Інна Еміліївна Рікун. К. : Книжкова палата України, 2002. 60 с.
4. Кутюра Л. Алгебра логики. Пер. с приб. проф. И. Слешинского. Одесса : Mathesis, 1909. IV, [2], 108, XIV с.
  5. Плахтій М. П. Іван Слешинський - популяризатор ідей математичної логіки в Україні // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2020. Серія «Філософія. Філософські перипетії», (62), с.99-107.
  6. Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. словник : у 4 т. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина ; заступ. відп. ред. М. О. Подрезова ; упоряд.: В. П. Пружина, В. В. Самодурова. 2-е вид., доп. Одеса : Астропринт, 2005. Т 4.Р-Я. 629 с.
  7. Слешинський И. Жизнь и труды Н. Абея. ВОФЕМ. 1903, Вып. № 344, с. 169-176; № 345, с. 193-205.
  8. Слешинський И. Логическая машина Джевонса. ВОФЕМ. 1893, Вып. № 175, С. 145-154.
  9. Слешинський И. К вопросу о разложении аналитических функций в непрерывные дроби. Одесса: тип. «Одес. вестн.», 1885. 72 с.
  10. Слешинський И. Памяти Платона Сергеевича Порецкого (некролог) ВОФЕМ. 1909, Вып. № 487, С. 145-148.
  11. Стратонов В. По волнам жизни: Том I / В. В. Стратонов. М.: Новое литературное обозрение, 2019. 768 с.
  12. Тахтарова Н.С. Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біогр. слов. О., 2000. Т.4: Р-Я., 124 с.
  13. Jacek J. Jadacki, Sleszyński Jan, [w:] Polski słownik biograficzny, t. XXXVIII, Warszawa-Kraków 1997-1998 r. Retrieved from: <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jan-sleszynski>

Павла Скоропадського. По - четверте, фактор німецької, австро-угорської та російської (більшовицької, білогвардійської) окупації.

Згідно спогадів революція застала С. Грохольську у однойменному маєтку в с. Стрижавка. Оповідь бере початок з подій осені 1917 р., згадки про вбивство у м. Славута князя Р. Сангушка бунтівними солдатами 265 піхотного полку російської армії. [2, С. 25]. Близькість Південно-Західного та Румунського фронтів, радикальна «лівацька» пропаганда, дезертирство, спричинили масові виступи серед дислокованих солдат та селян регіону. Г. Кутиловська зазначає, що з серпня 1917 р. розпочався масовий рух дезертирів, які наводнили села, організовуючи небезпечні банди. Тому спішно були організовані охоронні загони для охорони маєтків. До Куманівець прибув загін забайкальських козаків під командуванням І. Шилнікова. [5, С. 68]. Згадує Грохольська виступ селян с. Михайлівка, напад на лікєро-горілчанний завод в с. Переорки та формування польських військовиків, які дислокувалися в с. П'ятничани (Сьомий Уланський полк третього корпусу Польського Війська на Україні на чолі з полковником Генріхом Кунцманом). [2, С. 33]. Загрозливою ситуація була не лише для маєтків польських аристократів, але й для інших етнічних груп. « Якийсь молодий єврей запропонував свої послуги (перевезення осіб), але з тим, щоб ми його не видавали...» [2, С. 36]. Полишивши в січні 1918 р. маєток в с. Стрижавка С. Грохольська з родиною переїхала до м. Вінниця в садибу «Рузін» - частину міста відомою як «Садки» (тепер Вінницька обласна наукова медична бібліотека з 1981 р. по вул. Л. Толстого № 11.). З цього часу спогади авторок пов'язані майже виключно з містом (етапу Української Держави гетьмана П. Скоропадського, та протистоянь Директорії УНР з черговими більшовицькими загонами).

Слід сказати щодо владних інституцій, значна кількість яких мала місце в містах та містечках Поділля. Так в продовж 1917-1919 рр. зокрема, у м. Вінниця, діяли: Органи місцевого самоврядування (повітове і губернське земства, міська Дума), Рада громадських організацій, Рада робітничих та солдатських депутатів, Подільська губернська Українська рада, які визнавали Тимчасовий Уряд. [6, С. 7]. 4 листопада 1917 р. – більшовицький революційний комітет встановив свою владу у Вінниці та околицях і діяв паралельно з українською Губернською

радою та міською думою. 23 січня 1918 р. – проголошено радянську владу у Вінниці [10, С. 92-95]. Загалом, з другої половини січня – офіційно радянська влада проголошується у населених пунктах Поділля, зокрема у Кам'янці-Подільському – 18 січня, Проскуріві – 27 січня. [11, С. 163]. 3 12 травня 1918 р. (губернським старостою Поділля 13 травня гетьман П. Скоропадський призначив С. Кисельова) по 18 листопада 1918 р. – Українська Держава. [12, С. 95]. Двічі, лише у Вінниці побувала Директорія УНР. 3 19 листопада по 19 грудня 1918 р. під час антигетьманського повстання. [3, С. 27, 143]. В друге з 2 лютого по 6 березня 1919 р. після відступу з Києва під тиском більшовицької армії. 14 березня 1919 р. черговий наступ більшовиків зі сторони м. Козятин, призвів до захоплення міста. 18 березня було створено Подільський військово-революційний комітет, та розміщено Подільський губком КП(б)У. Червень-початок липня 1919 р. підрозділи армії УНР звільнили від більшовиків Кам'янець-Подільський, Проскурів, Жмеринку, але на 7 липня втрачають позиції, фактично під владою Директорії УНР залишається Кам'янецький повіт та частина Проскурівського, Летичівського і Новоушицького повітів. [11, С. 176].

Населення Поділля до зміни чергової влади поставилося неоднозначно. На весну-літо 1918 р. постало певне затишшя, гарантом його стали німецькі та австро-угорські підрозділи. На Поділлі дислокувався 25-й корпус 2-ї Східної австро-угорської армії зі штабом у м. Жмеринка. [4, С. 561]. «Вінницю та околиці зайняв 309-й угорський артилерійський полк, який згідно традицій дружно відносився до поляків. Штаб розміщувався в готелі Савой. Командир однієї з батарей був дуже пристойний, добре вихований угорець, капітан Еріх Віттинг». [5, С. 70]. Згадує Г. Кутиловська, цей проміжок часу: ...« ми жили як у сні, не розуміючи, в якому часі перебуваємо». [5, С. 70]. С. Грохольська зазначає, що німці та австро-угорці вступивши до Вінниці стали «володарями життя і смерті». Особливо це мало стосунок до простих міщан та селян повіту, до яких були застосовані карні дії (за пограбовані речі – зброя, різний крам, тощо). [1, С. 582-583]. Слід зауважити, що до влади гетьмана поставилися неприхильно, як органи самоврядування міст так і більшість політичних сил лівого політичного спектру [с. С. 548, 549]. Крім польської громади, підтримку новій владі оголосив з'їзд

губернської спілки земельних власників [4, С. 562]. Загалом, прихильне ставлення австро-угорської військової адміністрації в особі полковника Горошкевича (особливо до родички Грохольських – Кароліни де Бурбон Замойської, яка доводилась тіткою цісареві Карлу), змінилось після революційних подій жовтня 1918 р. в самій Дунайській імперії [1, С. 583]. Спонтанелічені перебігом подій на батьківщині, австро-угорські підрозділи почали швидко покидати Поділля, здійснюючи при цьому погроми маєтків, складів, передаючи селянам зброю в обмін за продукти. Аби стабілізувати ситуацію гетьман П. Скоропадський запровадив військовий стан, зокрема 9 листопада 1918 р. у Подільській губернії вся повнота влади надавалася командирі 2-го корпусу генерал-лейтенанту П. Єрошевичу [7, С. 21, С. 196-197].

Падіння гетьмана та чергова зміна влади (встановлення влади Директорії УНР на Поділлі в містах Вінниця та Кам'янець-Подільський відбулось в ніч з 18 на 19 листопада 1918 р.), [8, С. 404-411], спричинили неприємності для авторок. Брак продуктів харчування, напад незнайомих на ринковій площі міста, спонукав Г. Кутиловську покинути Поділля. « В рамках загального відходу австрійської армії з Поділля, 8 вересня 1918 р. Вінницю залишив 309-й полк угорців. Настав час Петлюри, котрий приніс нам немало відчуттів: прикрощі, невпевненість у завтрашньому дні, навіть годині – я страшенно втомилася...». [5, С. 73].

С. Грохольська теж описує про різні «неприємні прояви». «Полковника Горошкевича відкликали, а на його місці був хтось інший, який також від'їхав. Ні з того ні з сього комендантом став москаль ген[ерал] Єрошевич – темна постать. Мали створювати українське військо, він став командиром. Анджей Тишкевич, попри наші вмовляння, записався до українського війська, і, коли одного дня він був у складі варти, вартові, що прийшли їх змінити, зв'язали їх, роззброїли й заарештували. Мій син Міхал, нічого про те не знаючи, пішов відвідати Анджея Тишкевича; позаяк він носив ще польський мундир, його заарештували». [1, С. 587]. Арешт синів, Міхала, а потім Ремігіуша та Генрика, як учасників польського руху, змусив авторку займатися звільненням синів та не дуже вдало контактувати з очільниками влади в місті. «Оскільки моїм синам було щораз небезпечніше у Вінниці, Ре-

мігіуш постановив виїхати автомобілем до Одеси з Александром Русановським і двома офіцерами з польського формування». «Після свят Міхал, не в змозі довше витримати бездіяльного життя та сидіння під замком, вирішив з пор[учиком] Венцлавовичем переодягнений залишити Вінницю. Якогось дня, коли вже все було наготові, він вбрався так чудернацько, що, коли прийшов зі мною попрощатися, я заледве могла його впізнати. Отже, другого сина відправляла у важку й сутужну дорогу, але краще було відважитися на обтяжливу подорож, аніж сидіти у Вінниці, де для них було дуже небезпечно». [1, С. 593, 594].

Цікавими є відомості мемуаристки початку 1919р., коли Вінниця знову стає прихистком для уряду Директорії УНР. «Вінниця невдовзі стала столицею України, позаяк Директорія переїхала з Києва до Козятина і, постійно переслідувана переважно більшовиками, осіла у Вінниці на Поділлі. Розпочалися ревізії помешкань вимагали з дня на день 5 тисяч кімнат для розміщення управлінь, міністерств і консульств. Готелі надали для штабів, викидали власників будинків (як на вулиці Богдана Хмельницького – для Винниченка і його родини). Постійні обшуки будинків, пошук і конфіскація зброї, навіть старожитної, не придатної для використання». [1, С. 597-598]. Але все ж пише С. Грохольська, що перебувати в місті при українцях було можливим, хоч важким – хліба й харчів було достатньо. «Євреї дуже нарікали на такий стан справ і зітхали, чи швидко прийдуть більшовики, бо українці в єврейських крамничках брали все за цінами, які самі й призначали, а коли євреї тому опиралися – брали задурно». [1, С. 598]. Революційні події ж змінювалися блискавично, Директорія не втримала «Східний фронт» і 18 березня 1919 р до міста увійшли більшовики. «Це було 18 березня 1919 року. Мій син Генрик вийшов у місто, хотів побачити більшовицький в'їзд, бачив, як євреї звідусіль висували голови і, побачивши червоні кокарди, вітали більшовиків радісними криками «ура, ура!» і приєднувалися до тієї голоти, званої «Червона армія». Малі євреї бігали перед більшовиками і пальцем вказували на різних осіб та казали: «Цей служив у петлюрівському війську, а цей – у польському війську», – відтак одразу без суду розстрілювано на вулиці. Розбіглися більшовики по будинках» [1, С. 605]. Розстріли, погроми відбувалися по всьому місту. За непокору чи не підтримку нової влади санкції були

миттеві. Саме так виглядала картина чергового приходу більшовиків на початку 1919 р. Так наприкінці березня в «Садках» де розміщувався будинок Грохольських заселився комендант Сорокін, який перед приїздом до Вінниці був командувачем більшовицького концтабору в Києві. «Того часу до Вінниці приїхав комендант Сорокін, званий також «красним генералом», тобто червоний, прозваний так через свою суворість. Сам розповідав нам, що свого батька, який володів земельною ділянкою, а отже «буржуя», вмовляв стати більшовиком, а коли той спротивився – сам власноруч перерізав йому горло, хвалився тим вчинком. Сорокін із дружиною і п'ятірком слуг замешкав у нашому будинку. Його прислуга постійно сиділа в кухні, зайнявши найкращі покої з фасаду, треба було її годувати, давати хліб і смажити різні смаковидла для Сорокіна, бо він був дуже вимогливий. В його кімнаті постійно чулися крики, оскільки часто був п'яний, а в злому гуморі ставив власну дружину під стіну, погрожуючи розстрілом». [1, С. 611].

«Більшовицький порядок» тривав до середини літа 1919 р. А з початком липня розпочалося чергове звільнення Поділля підрозділами армії УНР. «Немає мук, яких би ці варвари, родом з пекла, не вигадали. Переважно євреї, бо євреї були начальниками, вони засуджували й катували, а щоб додавати собі наснаги до виконання тих безчинств, впивалися кокаїном, який викупили з усіх аптек. Це тривало цілий червень, липень і серпень. Тоді наблизився зі своїм військом Петлюра. У Вінниці упродовж кількох останніх тижнів було аж три чрезвичайки – Одеська, Миколаївська і Вінницька. Можна собі уявити, скільки жертв пройшло через руки тих катів. Почалося бомбардування Вінниці, але Петлюра мав незначні сили, а більшовики не хотіли залишати місто; це тривало зо два тижні». [1, С. 631].

Зазнавши усіляких поневірянь не дочекавшись остаточного звільнення Вінниці, родина Грохольських в складі 92 осіб покинула місто та виїхала до Польщі сподіваючись повернутись.

Таким чином польська мемуарна література, незважаючи на певну тенденційність та суб'єктивізм авторок, залишається важливим джерелом історії визвольних змагань на території Поділля 1917-1919 рр. Сучасним дослідникам необхідно продовжити виявлення, публікацію та науковий аналіз цих джерел.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінниця у спогадах . У 3 т. Т. II. Початок ХХ ст. – 1920 р. / Вінниц. обл. краєзнав. музей; упоряд. В. Колесник. – Вид. 2-ге, випр. – Вінниця: Вінниц. обл. друк., 2018. – 936 с.
2. Грохольська С. Болючі спогади 1917-1919 / Софія Грохольська з роду Замоїськи; пер. укр. мовою А. Белінського. – Вінниця: Твори, 2018. – 192 с.
3. Директорія УНР у Вінниці у грудні 1918 р.: документи і матеріали / Автори вступної статті та упорядники: О. М. Кравчук, С. Л. Калитко, І. І. Ратушняк. Вінниця, 2020. 268 с.
4. Кравчук О. Вінниця в гетьманській Україні 1918 р. / Міста і містечка Поділля від доби Середньовіччя до початку ХХ ст.: матеріали наукової конференції 24-25 вересня 2015 р. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2016. – С. 560-571.
5. Кутиловська Г. Спогади про Поділля 1898-1919: іст. нарис / Гелена (Лета) Кутиловська; пер. з пол. Василя Маринича. – Вінниця: Рогальська І. О., 2016. – 100 с.
6. Логінов О. В., Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році: Революція у провінційному місті. – Вінниця, 2009. – 272 с.
7. Подільський губернський староста Сергій Кисельов (1877-1937) у документах епохи / Автори-упорядники: О. М. Кравчук, І. І. Ратушняк, К. В. Завальнюк. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 282 с.
8. Ратушняк І. І. Встановлення влади Директорії УНР у Кам'янці-Подільському (листопад 1918 р.). // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Буйницький О. А., 2020. Т. 3. С. 404-411.
9. Ратушняк І. Кам'янець-Подільський в добу гетьманату (1918 р.) / Міста і містечка Поділля від доби Середньовіччя до початку ХХ ст.: матеріали наукової конференції 24-25 вересня 2015 р. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2016. – С. 548-559.
10. Східне Поділля в добу Центральної Ради та гетьманату П. Скоропадського (березень 1917-грудень 1918 р.): Збірник документів та матеріалів / Упоряд. К. Завальнюк, Т. Стецюк. – Вінниця: О. Власюк, 2008. – 208 с.

11. Т. Кароєва, Т. Осадчук Хронологія революційних подій 1918 р. на Вінниччині / Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження, Матеріали ХХХ Вінницької Всеукраїнської наук. історико-краєзнав. конф. До 100-річчя Української революції. – Вінниця, 2019. – 392 с.
12. Українська революція (1917-1921) в іменах: вінницькі сторінки: біогр. довід. / упоряд. Т. Р. Кароєва, відпов. за вип. Ю. А. Зінко; Вінниц. ОДА, Вінниц. обл. рада, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 320 с

УДК94:341.485(477.44)(=162.1)''1933/1938''

Слотюк П.
(*м. Вінниця*)

РЕПРЕСІЇ ЗА ОЗНАКОЮ НАЦІЇ: ВІННИЧЧИНА У 1933-1938 РОКАХ

Анотація

У статті здійснена спроба аналізу особливостей і характеру сталінської політики репресій щодо польської національної меншини у Вінницькій області. Означені причини та способи розправи над найбільш активними й освіченими представниками нації, які, хоча відкрито і не виступали проти тодішньої державної політики, але за національною ознакою були засуджені, хто до найвищої міри покарання, а хто, за рішенням трійки, опинився у таборах ГУЛАГу.

Вивчення архівних документів і публікацій науковців дозволило стверджувати, що соціалізм у сталінській інтерпретації був національним соціалізмом росіян як титулованої нації, а тому мав усі ознаки націонал-соціалізму, який проявив себе не тільки в репресіях, але й агресивній зовнішній політиці, прагненнях до екстенсивного розши-

рення території, будівництві тоталітарної моделі держави, проведенню політики великодержавного шовінізму.

Ключові слова: репресії, Польська Організація Військова, національний соціалізм, поляки, Вінниччина, тоталітаризм.

Постановка проблеми

Особливістю сталінської національної політики було відсторонення народів колишньої Російської імперії від тієї системи влади, яка виникла після 1917 року в Росії. Саме це і стало визначальним чинником системи заходів спрямованих на ізоляцію і знищення тих представників «некорінних народів», які не прийняли ідею соціалізму в інтерпретації нової політичної еліти й особисто Й. Сталіна. Одні її заперечували від початково. Інші вичікували, сподіваючись, що новий режим довго не проіснує. Але були й ті, хто чинив відкритий опір диктатурі, яка наприкінці 20-х – початку 30-х років утвердилася в більшовицькій Росії остаточно.

Не дивлячись на те, що у 20-х роках ХХ ст. чимала кількість польських громадських товариств, які займалися культурно-просвітницькою роботою серед місцевого польського населення на теренах України перестали функціонувати, на початку 30-х всі вони були повністю ліквідовані. Закрили польське бюро ЦК КП(б)У, польський педагогічний інститут, польський інститут при Всеукраїнській Академії наук. Розпочалися арешти польських активістів, які працювали в органах державної влади, національно-культурних об'єднаннях, школах, університетах, лікарнях. Їх звинувачували головно у зв'язках з закордонном та участі в Польській Організації Військовій. У цій справі на Вінниччині у 1932–1933 роках, було заарештовано 52 особи, серед яких і Андрій Григорович – інспектор у польських справах Вінницького обласного відділу освіти [1, с.20, 22]. Доля цих людей не зовсім відома і потребує подальших досліджень, адже мало хто із них вижив, закінчивши свій життєвий шлях в таборах ГУЛАГу або катівнях НКВС.

Що ж стосується освіти, то вона марно стала центром уваги НКВС. У Москві розуміли, що у відсталій країні, та ще й в умовах ліквідації політичної й інтелектуальної еліти, побудувати народну демократію неможливо. Потрібно було повертатися до старої форми імперської політики, яку Росія проводила завжди, і формувати режим тоталітарного типу. Це був той глухий кут куди зайшли романтичні

Підписано до друку 21.02.2022.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк. арк. 24. Умов. друк. арк. 22,32. Обл.-вид. арк. 3,82.
Наклад 30 прим. Зам. № 770/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>